

24. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови. – К., 1995. – 296 с.
25. Орлевич І. Ставропігійський інститут у Львові (кінець XVIII – 60-ті рр. XIX ст.) – Львів, 2000. – 188 с.
26. Русанівський В.М. Історія української літературної мови. – К., 2001. – 392 с.
27. Стеблій Ф. Початки українського національного руху в Галичині // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 1995. – Вип 2. – С. 59-70.
28. Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Русі в літах 1833-47 / Відбитка з XI і XII тому Збірника фільольогічної секції НТШ – Львів, 1909. – XXXVIII с.
29. Франко І. Азбучна війна в Галичині 1859 р // Збір. творів у 50-ти т. – Т.47. – К., 1986. – С. 549-650.
30. Франко І. Критичні письма о галицькій інтелігенції // Збір. творів у 50-ти т. – Т. 26. – К., 1980. – С. 74-93.
31. Шалата М.Й. Маркіян Шашкевич. Життя, творчість і громадсько-культурна діяльність. – К., 1969. – 255 с.
32. Щурат В. На досвітку нової доби. Статті й замітки до історії відродження Гал. України. – Львів, 1919. – 179 с.

The article deals with the development of Ukrainian linguistics in Galicia in the first third of the 19th century up to "Rusalka Dnistrova" being published. The first grammars of the Ukrainian language and their value in Ukrainian national revival are analysed. The awareness of the Ukrainian language independence with its glorious history and the successes of national-spiritual awakening in Naddnipyrianshchyna (Ukrainian lands under Russian ruling), among Western and Southern Slavs prepared the ground for "Rus'ka Trytisia" appearance.

І.С. Монолатій

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНІ СПІЛЬНОТИ ГАЛИЧНИНИ (1867–1914 рр.): ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІСТОРИКО- ЕТНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток світової цивілізації завжди супроводжувався прагненням етносів-націй до національно-державного самовизначення, однією з форм якого були прагнення до національно-культурної, політичної чи адміністративно-територіальної автономії, повної незалежності, спроби приєднання до сусідніх, споріднених держав [12, с.30, 36]. Велике значення в осмисленні етнополітичних процесів, виявленні основних тенденцій, пріоритетів в етнополітиці, розгляд їх у динамічному розвитку, органічному зв'язку із соціально-економічною, політичною, духовно-культурною та іншими сферами має дослідження етнополітичної системи держави [2, с.41; 3, с.126-127].

Основними елементами етнополітичної системи держави є етнонаціональні спільноти, національні громадські об'єднання й державні інституції, що регулюють міжетнічні стосунки чи ними визначаються [4, с.189]. Водночас, державна політика у національному питанні включає багато аспектів, зокрема, щодо форми державного устрою, одержання громадянства, забезпечення рівних прав стосовно використання і вживання національних мов, законодавства в галузі шкільництва, інформаційної сфери. Збалансованість політичних стосунків залежить також і від пропорційності представництва етнонаціональних спільнот у центральних і місцевих органах влади [4, с.189-190]. До того ж етнонаціональні чинники державотворчого процесу визначають не лише стан і рівень сучасних міжнаціональних відносин в Україні – їх природа й діапазон значно ширші, вони охоплюють міждержавні відносини, ставлять перед державою, владними інститутами комплекс економічних, правових, політичних і силових питань [6, с.165].

Тому особливої актуальності набуває вивчення джерел таких явищ, їхньої генези й розвитку. Під цим кутом зору викликає неабияке зацікавлення період сер. ХІХ – поч. ХХ ст. – епоха національних ідей, національних рухів і національних спільнот. Саме у даний час зароджується націоналізм і пошуки національної ідентичності визначають долю багатьох народів і держав.

Помітним історичним феноменом ХІХ – ХХ ст. є етнонаціональні спільноти Галичини [7, с.153]. Вони сформувались власне у цей період і значною мірою набули свого статусу завдяки національній політиці Австро-Угорщини. В діяльності її урядів стосовно етнонаціональних спільнот відобразились складні суспільні та національно-культурні процеси, які найбільш ефективно піддавалися трансформаціям, що відбувалися в Габсбурзькій монархії під час кризи 1867–1914 рр. [10, с.248; 16, с.253-254].

Вихідний рубіж дослідження – остаточне оформлення дуалізму в Австрійській імперії і перетворення її на Австро-Угорщину у грудні 1867 р. Початок Першої світової війни у червні 1914 р. та поступовий колапс Габсбурзької монархії внаслідок цього визначили кінцеву межу роботи [1, с.5-7; 5, с.314].

Дослідження етнонаціональних спільнот Галичини – багатопланова й актуальна проблема. Комплексне вивчення їх як об'єкта та суб'єкта національної політики Австро-Угорщини до останнього часу не здійснювалось [17, с.124, 125]. Грунтовних праць, у яких висвітлювався б склад етнонаціональних спільнот, основні етапи у їх розвитку, фактори, що впливали на нього, найважливіші тенденції у динаміці націо-

нальностей Галичини загалом чи окремих історичних районів майже немає, незважаючи на те, що існує велика кількість джерел і розвідок, присвячених їх аналізу (праці І.Крип'якевича, Я.Дашкевича, Я.Ісаєвича, Р.Кіся, В.Грабовецького, П.Сіреджука, Р.Лозинського, Р.Сливки, С.Макарчука, О.Барановича, М.Горна, Е.Горнової, Й.Мотилевича та ін.) [9, с.15].

Слід зауважити, що вивчення історії формування й розвитку етнонаціональних груп і спільнот на території Галичини проводилось досить активно, проте ще не стало предметом спеціального комплексного дослідження в українській та зарубіжній історіографії. У більшості випадків трактування проблеми залежало від особистих національних пріоритетів, політичних уподобань чи суб'єктивного бачення науковців, а не всебічного аналізу документального матеріалу. Без належної наукової розробки даної проблеми наші уявлення про процес формування національної структури населення регіону (насамперед її політичних і етнонаціональних компонентів) як вагомій частки не тільки вітчизняної, а й європейської історії, матимуть неповний характер.

На сьогодні дослідниками було обґрунтовано теоретико-методологічні основи історико-географічного дослідження етнічного складу міського населення; виявлено основні тенденції динаміки етнічного складу міського населення Галичини та вивчено вплив на нього різних факторів; досліджено географію розселення етнічних меншин у міських поселеннях регіону; визначено найістотніші риси мовної ситуації; запропоновано методіку групування міських поселень Галичини за особливостями етнічного складу населення; встановлено історико-географічні, соціально-політичні та економічні особливості формування й динаміки мережі міських поселень Галичини тощо. Однак поза їхньою увагою залишились такі питання, як процес формування етнонаціональних спільнот Галичини, їх базові елементи й різні функціональні типи як основи політичного статусу цього регіону.

Серед праць сучасних учених найвагомішим внеском у наукову розробку окресленої проблематики є монографія М.Дністрянського, в якій автор торкається багатьох аспектів формування політичної системи України у контексті політико-географічного підходу [4, с.3-4]. Особливий науковий інтерес становлять наведені автором дані про територіальну етнополітичну структуру українського суспільства [4, с.185-237].

В основі політико-географічного аналізу М.Дністрянського – вивчення в комплексі структури етнонаціонального й державного простору, регіональних відмінностей громадсько-політичної активності

Монолатій І.С. Етнонаціональні спільноти Галичини (1867-1914 рр.): теоретико-методологічні засади історико-етнологічного дослідження.

етнонаціональних спільнот відповідно з іншими географічними системами. Основними принципами такого аналізу дослідник називає системність, конкретність, територіальність [4, с.190], роблячи акцент на співвідношенні кількісних методів просторового аналізу. Фахівці вважають, що саме територіальна структура етнічних меншин, яка характеризується щільністю, ступенем компактності, своєрідністю форм розселення, значною мірою визначає особливості їхньої політичної активності [4, с.190; 6, с.166].

Етногеографічними чинниками етнополітичних процесів за М.Дністрянським виступають: а) конфігурація етнічної території, етнонаціональна й соціальна структури населення; б) співвідношення міського й сільського населення, в) регіональні відмінності національної самосвідомості українців та рівень розвитку національно-культурної інфраструктури; г) історичні етнополітичні традиції [4, с.191].

Основними політичними чинниками етнонаціональної структуризації дослідник визначає: а) територіально-політичний поділ українських земель та політичний статус історичних українських регіонів; б) регіональні відмінності й рівень розвитку національно-політичних інституцій; в) етнонаціональне обличчя держави; г) державну політику щодо етнонаціональних груп і національних мов, законодавство стосовно національних відносин [4, с.191]. В обох випадках учений розглядає запропоновану модель через парадигму взаємозумовленості історичних, етногеографічних та геополітичних змін в Україні протягом ХХ століття [4, с.191-195].

Прикметною особливістю дослідження Б.Савчука й В.Кафарського є систематизований виклад історії й основ етнологічної науки [14, с.3-4]. Виходячи із здобутків зарубіжної та вітчизняної етнологічної науки, автори подають власну інтерпретацію етнологічних понять і термінів, велику увагу приділяють проблемам етнопсихології, етнології культури й релігії.

Здійснюючи спробу класифікації етнічних спільнот [14, с.106-134], науковці систематизують їх за антропологічними, мовними (лінгвістичними), етнорегіональними та соціокультурними класифікаціями в контексті етнологічних студій. Стосовно останніх, справедливо підкреслюючи, що питання цих класифікацій – складна й багаторівнева проблема, автори систематизують їх на підставі господарсько-культурних типів (ГКТ) та історико-географічних областей (ІГО). Зазначені теорії, на їх думку, обґрунтували природу етнорегіональних утворень і роль соціально-економічного чинника в життєдіяльності етнічних спільнот і взаємозв'язках між ними [14, с.135].

Обидві зазначені класифікації етнічних спільнот, на наш погляд, не достатньо аргументовані, оскільки не враховують самої семантики й генези понять, а також досвіду їхнього застосування. Узагальнююче дослідження Б.Савчука й В.Кафарського вказує, наскільки важливою концептуальною проблемою становлення етнічних спільнот загалом є розмежування предмета дослідження, етнічної типології (типи етнічних спільнот) різноманітних методологічних підходів та концептуальних моделей етнополітики [14, с.85-89], оскільки з цього приводу немає єдиної думки, а в сучасних виданнях дані поняття часто ототожнюються [6, с.172, 174].

Певний соціально-філософський зміст поняття “спільнота” в соціологічному, етнічному, релігійному та інформаційному вимірах розглядає сучасна дослідниця С.Супругова [15, с.88]. У статті автор доводить, наскільки різним є бачення форм, чинників та умов формування спільнот, співвідношення етнічного й політичного в сучасному світі з точки зору місця етнічного й національного у соціополітичних процесах [15, с.89-90]. Однак для дослідження Г.Супругової, на наш погляд, характерна гіперболізація штучності, легкості, суб’єктивності у формуванні національних спільнот, уникнення розуміння їх як культурно-ментальних феноменів.

Значно доповнює розуміння феномена етнонаціональних спільнот аналітична розвідка М.Шафовала, спеціально присвячена національній ідентичності українців в історичній і політичній перспективах [17, с.132-133]. Її важливою особливістю є наукове обґрунтування національної самосвідомості півдавстрійських і підросійських українців, визначення рис політичної культури в умовах конституційного парламентаризму Австро-Угорщини й деспотії російського царизму, концептуальний погляд на проблему формування модерної української нації.

Таким чином, незважаючи на достатню кількість різноманітних підходів до поняття етнонаціональних спільнот, проблема осмислення цього феномена є настільки ж складною, наскільки складною, багатозначною й суперечливою є суспільно-політична реальність, віддзеркалена у наукових категоріях. Адже на кожному етапі пізнання існує потреба в узагальненні конкретних знань та синтезі їх в єдину систему, в певну цілісність. Така потреба виявляється і в посиленні інтеграційних явищ у сучасній історичній та політологічній науці. На таку інтеграцію у галузі наукового знання етнонаціональних відносин впливають різні фактори: розвиток суспільної практики, зростання кількості комплексних об’єктів вивчення, що потребує підключення декількох наукових напрям-

Монолатій І.С. Етнонаціональні спільноти Галичини (1867-1914 рр.): теоретико-методологічні засади історико-етнологічного дослідження.

ків; широке використання як методологічної основи сукупності методів кількох наук.

Розглядати етнонаціональні (і, до певної міри, етноконфесійні) спільноти Галичини саме як важливе історичне й соціально-політичне явище запропоновано М.Кугутяком і автором цієї статті у 2003 р. [7, с.153]. Зокрема, зазначалося, що значною перешкодою у поглибленні вивчення етнонаціональних спільнот у зазначеному регіоні є відсутність усталених теоретико-методологічних основ вивчення проблеми й обмаль історичних досліджень. Автор вважає, що застосування історичного методу сприятиме осмисленню процесу становлення полікультурності Галичини; специфіки культурної взаємодії на певному історичному етапі між українцями як титульним етносом та інонаціональним населенням; чинників збереження етнічними групами самотутньої матриці етнокультурного розвитку; проблем державної етнонаціональної політики та політико-правових колізій у галузі етнокультурних відносин і шляхів їх подолання. Зрозуміло, що історичний досвід водночас засвідчує переваги й обмеженість окремих методологічних підходів, адже сучасні соціальні науки висувають і обґрунтовують нові теоретичні положення, що мають бути закладені в основу стратегії досліджень етнонаціональних спільнот Галичини в зазначений період.

Проведене нами у 2002–2003 рр. початкове дослідження [11, с.236] засвідчило, що, попри значний документальний масив, існує певний дисбаланс між рівнями наукового опрацювання проблеми етнонаціональних спільнот у Галичині: окремі аспекти етнічного історизму досліджені досить докладно, проте історія єврейської, німецької та вірменської громад, а подекуди й польської має значно менший ступінь наукового опрацювання. Архівні документи, збірки документів, спогади очевидців, публікації часописів та окремі видання відтворюють обставини інтегрування політичної, адміністративної та культурно-освітньої систем периферії Австро-Угорської імперії у загальноімперський механізм, аналізують особливості формування етнонаціональних спільнот і окремих моноетнічних “корпорацій” у населених пунктах регіону, простежують діяльність національних політико-правових інституцій, установ і організацій (їх офіційний та інституційний націоналізми), а також окреслюють ті концепції й атрибути етнічних спільнот, які стали наслідком національної політики офіційного Відня сер. ХІХ – поч. ХХ ст.

Проаналізовані нами джерела [10, с.248] показують, між іншим, що етносоціальний та етноконфесійний розвиток Галичини кін. ХVІІІ – поч. ХХ ст. був зумовлений політикою австрійської влади, прискореною інтеграцією регіону у новий політичний, економічний і культурний прос-

тір, домінуванням польської мови в органах місцевої адміністрації (після 1867 р.). Урядова та регіональна політика щодо етнонаціональних спільнот супроводжувалася усуненням регіональних особливостей у суспільно-політичній і культурній сферах, економіці, етносоціальній структурі населення, адмініструванням. Історія етнонаціональних спільнот досліджуваної території визначала взаємовідносини традиційних та привнесених соціальних інститутів, проявів національного життя, духовних цінностей. Закладені в цей період зміни й деформації (їхні позитивні й негативні прояви) етнонаціонального простору безпосередньо вплинули на подальший розвиток національної структури Галичини у ХХ ст.

Наукове вивчення окресленої проблематики вимагає від дослідників, які осмислюють етнополітичні явища й процеси, використання значного арсеналу методів із інших суспільних наук [2, с.39]. У цілому, сукупність підходів і принципів, правил і норм, інструментів і процедур, які забезпечують взаємодію науковця з об'єктом, що пізнається, для вирішення дослідницьких цілей і завдань О.Антонюк запропонував поділити на три умовні групи [2, с.39]. До них учений відніс такі наукові методи: 1) загальнологічні (аналіз і синтез, індукція й дедукція, діагноз і прогноз, визначення й класифікація, порівняння й аналогія, абстрагування, моделювання, спостереження й експеримент, статистичний аналіз, логіко-математичне моделювання); 2) теоретичні (системний, історичний, порівняльний (компаративний), діалектичний, структурно-функціональний); 3) емпіричні (біхевіористичні): безпосередній нагляд, контент-аналіз документів та інформаційних потоків, експеримент, анкетне опитування, інтерв'ю [2, с.39].

Розглядаючи особливості використання деяких наукових методів у сучасних історичних студіях етнонаціональних спільнот Галичини, слід зауважити, що методологічну основу дослідження повинні складати загальні принципи історизму та об'єктивності, які вимагають пізнавати явище з урахуванням історичних умов, що викликали його виникнення й розвиток, здійснювати аналіз подій і явищ шляхом залучення усього розмаїття джерел. Основним критерієм оцінки етнонаціональних спільнот Галичини 1867-1914 рр., як і будь-якого історичного явища, має стати об'єктивність історико-етнологічних досліджень.

Необхідність комплексного вивчення теми обумовлює використання системно-структурного підходу до розвитку суспільних процесів та соціальних структур, аналітико-синтетичного, проблемно-хронологічного, діяхронного (методу періодизації), порівняльно-історичного, ретроспективного методів, використання яких дасть можливість

Монолатій І.С. Етнонаціональні спільноти Галичини (1867-1914 рр): теоретико-методологічні засади історико-етнологічного дослідження.

здійснити наукову реконструкцію процесу формування етнонаціональних спільнот Галичини в досліджуваній період, визначити основні тенденції цього процесу в цілому й специфічні для кожного з його етапів. При вивченні цих закономірностей слід використовувати й методи історичного джерелознавства (наукової евристики, класифікації та критики джерел).

Таке зміщення дослідницьких інтересів на ґрунті української історії приречене на цікаві відкриття й несподівані висновки. Адже наукові студії історичного аспекту національного розвитку України вимагають теоретичного осмислення явищ на значних часових відрізках, пошуку та аргументації асоціативних рядів у тих процесах, яким притаманна фрагментарність і дискретність, вивчення конкретних явищ побутового, психологічного й релігійно-етичного порядку [13, с.36; 8, с.413, 444].

Автор переконаний, що теоретичне й практичне значення результатів такої роботи полягатиме у тому, що наукове осмислення проблеми етнонаціональних спільнот Галичини як історичного й соціального явища відкриє можливість заповнення суттєвої прогалини в історичній науці, інтегрування великого масиву фактичного матеріалу до узагальнюючих праць з історії України у період формування модерної української нації сер. ХІХ – поч. ХХ ст.

Таким чином, оцінюючи нинішню ситуацію з історико-етнологічного вивчення етнонаціональних спільнот Галичини в 1867–1914 рр. як початковий етап подальшого дослідження соціальних та національних структур Габсбурзької монархії в регіоні, необхідно виявити науково обґрунтовані особливості цього процесу, розробити сталі теоретико-методологічні й методичні засади історичного дослідження даного феномена, переглянути існуючі концепції й стратегію вивчення етнонаціональних спільнот стосовно сучасної методології, а також розробити відповідну типологію таких спільностей.

1. Андрушенко І. Культура Австро-Угорщини кін. ХІХ – поч. ХХ ст. Духовний злет доби історичного занепаду. Історико-літературний нарис. – К.: Альтерпрес, 1999.
2. Антонюк О. Етнополітологія як наука та її зв'язок з етнополітикою // Персонал. – 2004. – №1. – С.34-41.
3. Воропай Т.С. Національна ідентичність як теоретична і практична проблема сьогодення // Розвиток демократії та демократична освіта в Україні. Матеріали ІІ міжнародної наукової конференції (Одеса, 24–26 травня 2002 р.) / Укладач Л.Марголіна. – К.: Ай Бі, 2003. – С.126-135.
4. Дністрянський М.С. Україна в політико-географічному вимірі. Монографія. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2000.

5. Камерон Р. Краткая экономическая история мира. От палеолита до наших дней / Пер. с англ. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2001.
6. Кафарський В. Нація і держава: Культура. Ідеологія. Духовність. – Івано-Франківськ: Плай, 1999.
7. Кугутяк М.В., Монолатій І.С. [Рец.]: Олександр Реєнт. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.). – К.: Інститут історії НАН України, 2003. – 340 с. // Український історичний журнал. – 2003. – №4 (451). – С.148-154.
8. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. – В 2 т. – Том I / Пер. з англ. – К.: Основи, 1994.
9. Лозинський Р. Етнічний склад міського населення Галичини (історико-географічне дослідження) Автореф. дис. ... кандидата географічних наук: 11.00.02 – економічна та соціальна географія. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2000.
10. Монолатій І. Джерела до історії етнонаціональних спільнот у Галичині (XVIII – поч. XX ст.) // Nad Wisłą i Dnieprem: Polska i Ukraina w przestrzeni europejskiej – przeszłość i terażniejszość. Seria: Stosunki Międzynarodowe i Globalny Rozwój. – №1. – Toruń-Kijów, 2002. – S 241-248.
11. Монолатій І. Українські періодичні та книжкові видання як джерело до історії етнонаціональних спільнот у Галичині (середина XIX – початок XX ст.) // Українська періодика: історія і сучасність: Доп. та повідомл. Восьмої Всеукр. наук.-теорет. конф. (Львів, 24-26 жовтня 2003 р.) / НАН України, ЛНБ ім. В.Стефаника, НДЦ періодики; За ред. М.М.Романюка. – Львів, 2003. – С.232-236.
12. Норберт Еліас. Процес цивілізації. Соціогенетичні і психогенетичні дослідження Т. I-II. – К.: ВД “Альтернативи”, 2003.
13. Реєнт О. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.). – К.: Інститут історії НАН України, 2003.
14. Савчук Б., Кафарський В. Вступ до етнології: Навч. посібник. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003.
15. Супругова С.Г. Види спільнот // Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Вісник: Філософія. Політологія. – Вип.50. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2003. – С.88-91.
16. Тейлор А. Дж. П. Габсбурзька монархія 1809-1918. Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини / Пер. з англ. – Львів: ВНТЛ-Класика, 2002
17. Szafoval Nicolas. Die Ukrainer und Ihre nationale Identität // Studien zu Deutsch-Ukrainischen Beziehungen. – München, 1999. – Nr.3. – S.110-133.

The theoretical-methodological principles and the history of the ethno-national unities of the Galychyna in 1867-1914 are discussed, the key issues of political activities of national unities are considered and the problems of territorial ethno-political structure of Galychyna are elucidated.

A significant attention is paid to the analysis of the interdetermination of historical ethno-political and geographical changes in Galychyna the Middle of the 19th to the Beginning of the 20th Centuries and to the ethno-political structure of the Galychyna society.